

Половіна О.,

кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри дошкільної освіти
Факультету педагогічної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
o.polovina@kubg.edu.ua

ORCID ID 0000-0001-6021-5677

В'юнник В.,

доктор філософії 012 Дошкільна освіта,
власник і керівник тренінгового центру
Вікторії В'юнник «Супер сад»,
власник приватного закладу
позашкільної освіти «Graroom»
v.viunnyk.asp@kubg.edu.ua

ORCID ID 0000-0003-2936-4900

СПРИЯННЯ ПРОЯВАМ САМОВИРАЖЕННЯ ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ НА ЗАСАДАХ РЕДЖІО ЕМІЛІЯ-ПІДХОДУ

Анотація. У статті актуалізовано проблему створення оптимальних умов для особистісного становлення та самореалізації дитини через розуміння власного Я. Висвітлено джерельну базу засадничих ідей, концептуальних підходів, базисних дефініцій з теми самовираження дітей п'ятого року життя. Схарактеризовано Реджіо Емілія-підхід як систему, що сприяє проявам самовираження дітей п'ятого року життя, та педагогічні умови його реалізації в ЗДО України. Представлено опис та результати діагностики рівнів самовираження дітей п'ятого року життя на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту. Презентовано кількісні та якісні результати апробації педагогічних умов що сприяють проявам самовираження дітей п'ятого року життя (забезпечення відповідного методичного супроводу для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти (проведення семінарів, вебінарів, тренінгів); створення розвивального предметно-ігрового середовища (динамічного, варіативного, відповідного віковим особливостям дітей); підтримку проявів самовираження дітей під час різноманітних, інноваційних форм організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти). Валідовано зміст авторської програми «Я-АктивациЯ» за трьома компонентами, які у співдії сприяли проявам самовираження кожної дитини у групі: обов'язковість проведення проєктувального кола щодня; постійні зміни у середовищі на основі завчасних досліджень інтересів дітей; висвітлення обов'язкового формату взаємодії з дітьми на основі вибору ними діяльності (два дні на тиждень без занять).

Ключові слова: Самовираження; діти п'ятого року життя; освітнє середовище; педагогічні умови; Реджіо Емілія-підхід; активний, потенційний, латентний рівні; авторська програма «Я-АктивациЯ».

© Половіна О., В'юнник В., 2025

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025

Вступ. Соціально-політична ситуація та демократичні трансформації в нашій державі об'єктивують необхідність формування громадян, здатних до особистісного самовираження, які характеризуються свободою вибору, творчою активністю та самостійністю думки. Кожна людина від народження має право на самовираження: головне, щоб воно не стало тригером, не спровокувало агресію, неприйняття, хворобливий егоїзм — тобто, було максимально екологічним. Ми є свідками того,

як спотворені форми самовираження призводять до катастрофічних наслідків у межах конкретних соціальних груп, націй та цивілізації загалом і свідомі того, що становлення цієї психічної якості відбувається у період дитинства.

Вибір теми актуалізовано нормативними документами — Законом України «Про дошкільну освіту», чинним Державним стандартом дошкільної освіти та комплексними освітніми програмами («Дитина», «Впевнений старт», «Я у Світі», «Стежинки у Всесвіт» тощо),

у яких акцентовано увагу на необхідності розвитку дітей дошкільного віку як свідомих особистостей, здатних до власного вибору. Вирішального значення набуває проблематика створення оптимальних умов для особистісного становлення та самореалізації дитини, формування у неї активно-пізнавального, творчого ставлення до природного, соціального довкілля, розвитку здатності успішно орієнтуватися у розмаїтті предметів і явищ, оволодіння ефективними способами діяльності та стратегіями мислення через розуміння власного Я. Ідентифікація зі своїм Я, позитивна самооцінка, бажання визнання іншими її чеснот, уміння співвідносити «хочу» (мотиви, наміри), «можу» (знання, вміння, навички), «буду» (регуляція поведінки та діяльності), здатність проектувати себе в темпоральному вимірі (минуле, теперішнє, майбутнє), орієнтування у своїх фундаментальних правах і обов'язках — ознаки сформованості самосвідомості, яка характеризує особистісну компетентність. Формування окреслених якостей корелюється з самовираженням та відбувається у різних видах діяльності дітей дошкільного віку: руховій, ігровій, пізнавальній, мовленнєвій, мистецько-творчій.

Однак у практиці дошкільної освіти продовжують функціонувати дві діаметрально протилежні моделі: особистісно орієнтована та навчально дисциплінарна. Остання, незважаючи на зручність для організації та контролю за освітнім процесом, не відповідає особистісній парадигмі в освіті й обмежує можливості для проявів самовираження дитини. Притаманна практиці централізація на вихователі, його персоні та пріоритеті його ініціатив також інгібує прояви адекватного самовираження дитини. Проблемою, що потребує вирішення на теоретичному та праксеологічному рівнях, є забезпечення умов у закладі дошкільної освіти, які б сприяли проявам самовираження дітей під час різноманітних активностей. Відтак, актуальність теми очевидна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували наукові праці з філософії, психології, педагогіки, педагогічної інноватики, дотичні до предмету дослідження: проблема розвитку особистості дитини дошкільного віку у дослідженнях філософів (Аристотель, В. Андрущенко, Л. Аза, Г. Балл, Г. Лейбниць, М. Нуссбаум, Платон, Г. Сковорода, Е. Фромм та ін.); філософські концепції розвитку сучасної освіти (В. Андрущенко, С. Клепко, В. Луговий, В. Огнев'юк, П. Саух, С. Сисоєва та ін.); психолого-педагогічні теорії особистості та її розви-

тку у процесі діяльності (Г. Балл, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко та ін.); психологічні теорії самовираження як однієї з базових характеристик особистості (І. Бех, І. Волощук, Н. Дятленко, І. Карабаєва, О. Киричук, О. Кононко, О. Кочерга, О. Кульчицька, С. Ладивір, Т. Піроженко, Ю. Савченко та ін.); педагогічний супровід та дослідження феномену дошкільного дитинства у контексті визначення засобів впливу на формування особистості (А. Аніщук, Л. Артемова, О. Байєр, О. Безсонова, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, А. Гончаренко, Н. Голота, Д. Дьюї, К. Крутий, Н. Левінець, І. Луценко, Л. Малагуцці, М. Машовець, М. Монтессорі, І. Онищук, Ж. Піаже, О. Половіна, Т. Пономаренко, Т. Поніманська, Й.-Г. Песталоцці, О. Рейпольська, С. Русова, Г. Сухорукова, К. Ушинський, Ф. Фребель, Р. Штайнер та ін.); дослідження розвитку процесу самовираження та новоутворень дошкільного дитинства із системою Я (А. Аніщук, Л. Березовська, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Піроженко, Л. Проколієнко та ін.); концепція освітнього середовища закладу дошкільної освіти, сприятливого для проявів самовираження (І. Бех, А. Богуш, З. Борисова, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Кузьменко, К. Крутий, Н. Кудикіна, С. Ладивір, Л. Малагуцці, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Поніманська, О. Рейпольська, І. Рогальська-Яблонська та ін.) (В'юнник О., 2025). З'ясовано, що проблема самовираження особистості завжди привертала увагу дослідників (філософів, психологів, культурологів), але залишається актуальною, оскільки спровокована змінами моделі вітчизняної освіти. У науці наявні різні концептуальні підходи до дефініції «самовираження особистості»: філософський, психологічний, культурологічний, діяльнісний, середовищний. Проте вчені демонструють однаковість у тому, що це активна діяльність, свідомо спрямована на втілення гуманістичних ідеалів суспільства, що передбачає максимальну актуалізацію та розвиток потенційних можливостей. Зрілою формою є особистісне самовираження, що супроводжується потребою в адекватному та сутнісному експлікуванні свого Я. Особистісне самовираження фіксує прогресуюче прагнення індивіда до саморозкриття: воно є тим модусом, через який людина реалізує себе як особистість у діяльності, комунікації, вирішенні екзистенційних проблем. Науковці (І. Бех, І. Зязюн, І. Волощук, Н. Дятленко, І. Карабаєва, О. Киричук, О. Кононко, О. Кочерга, О. Кульчицька, С. Ладивір, Т. Піроженко, Ю. Савченко та ін.) пов'язують

самовираження із формуванням новоутворень особистості, зокрема системи Я, вже на етапі дошкільного дитинства. Підтвердження цього знаходимо у наукових розвідках О. Кононко, яка аргументує, що виникнення системи Я генерує у дитини, починаючи з раннього віку, нову, інтенсивну потребу діяти самостійно, інтегруватися у повноцінну дорослу діяльність на паритетних засадах, прагнення до автономності. Іманентною ознакою самовираження є індивідуальна творча свобода особистості. Самовираження корелює з усвідомленням того, що будь-які навички потребують удосконалення, а помилки є нормотиповим явищем і стимулом для розвитку. Фундаментальною для проявів самовираження дитини є побудова взаємин на засадах партнерства, емпатійного розуміння себе та іншого, уміння толерантно ставитися до людей. Екологічність стосунків зі значимими дорослими є базисом для адекватного, повноцінного самовираження дитини (Кононко О. Л., 2000).

Базисними у тезаурусі представленого дослідження є поняття освітнє середовище та «педагогічні умови». Освітнє середовище досить часто ототожнюють з освітнім простором. Послугуючись напрацюваннями А. Цимбалару зазначаємо, що у межах інституційного аспекту освітній простір характеризується як певна частка соціуму, де створено умови для розвитку особистості. У межах субстанціонального аспекту освітній простір визначається як можливість і наявність формування особистісного простору суб'єкта освітнього процесу. Узагальнення результатів аналізу розуміння досліджуваного явища з різних позицій дало змогу визначити його інтегральну характеристику як педагогічної реальності, у якій відбувається зустріч, взаємодія, осмислення й пізнання особистістю освітнього середовища. Середовище — це суб'єкт освітнього простору, який забезпечує його самоорганізацію (Цимбалару А., 2016). У сучасних наукових дослідженнях ученими наголошується на важливості середовищного підходу в дошкільній освіті в умовах переходу до розвивальної парадигми. Аналіз наукових праць Н. Гавриш, О. Кошіль, К. Крутій, О. Рейпольської та інших вчених дозволив окреслити термін «освітнє середовище» як динамічну систему умов, що утворює контекст діяльності особистості як суб'єкта і впливає на формування культурних цінностей та смислів, виокремлюючи предметно-просторову, суб'єктивну і психолого-методичну компоненти. Управлінська модель освітнього середовища (за Н. Гавриш) містить

зону свободи і зону порядку, що на перетині утворюють межу переходу, на якій визначено зону керованої свободи (Гавриш Н., 2007). Розглядаючи поняття «простір» і «середовище», науковці визначають їх як близькі за значенням, але не синонімічні. Підтвердження означеного знаходимо у К. Крутій. Середовище відображає взаємозв'язок умов, що забезпечують розвиток людини. У цьому випадку передбачається присутність людини в середовищі, взаємовплив, взаємодія оточення з суб'єктом, а простір може існувати без людини. Простір відносно середовища є конструктором вищого порядку, в якому може знаходитися декілька середовищ (Крутій К. Л., 2009). Відтак, простір це ширше поняття, а середовище — вужче. Освітнє середовище розглядаємо як сукупність різноманітних (психолого-педагогічних, організаційних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, дидактико-методичних тощо) умов, комплексне застосування людських та інших ресурсів для реалізації освітніх цілей. Освітнє середовище у нашому дослідженні є ключовим, а отже, його архітектура має містити характерні акценти для розвитку особистості, зокрема й такого її складника, як самовираження дитини. Ставлення дитини до середовища визначає її активність у ньому. Аналізування сучасних напрацювань з питань впливу середовища задля сприяння проявам самовираження дитини дали змогу визначити, що воно може мати рушійний або такий, що блокує ці процеси вплив. Науковий аналіз поняття «педагогічні умови» уможливило виділення різних його визначень. Нам близька позиція Є. Хрикова стосовно того, що педагогічні умови створюються виключно самим педагогом як продукт його діяльності. Вони є сукупністю об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності та забезпечують реалізацію змісту освітнього процесу, оптимізують форми, методи, підходи, технології його організації як цілісної системи (Хриков Є. М., 2011).

Мета статті — оприлюднити результати апробації педагогічних умов сприяння проявам самовираження дітей п'ятого року життя в освітньому середовищі ЗДО України на засадах Реджіо Емілія-підходу.

Відповідно до визначеної мети окреслено завдання стосовно:

1. Висвітлення сутності й структури самовираження дітей п'ятого року життя та характеристика Реджіо Емілія-підходу;

2. Презентації результатів емпіричного дослідження критеріїв, показників, рівнів і педагогічних умов сприяння проявам самови-

раження дітей п'ятого року життя в освітньому середовищі на засадах Реджіо Емілія-підходу.

Викладення основних положень. Самовираження дитини п'ятого року життя є важливим чинником формування особистості, оскільки воно впливає на емоційний, когнітивний та соціальний розвиток дитини. У психології та педагогіці його розглядають як процес вираження внутрішнього світу через різні види діяльності: гру, спілкування, творчість.

Структура самовираження дітей охоплює компоненти, як от:

- розуміння себе (образ Я, самооцінка, усвідомлення своїх можливостей);
- вибір діяльності (участь у грі, мистецькій діяльності, експериментуванні);
- соціальну взаємодію (самопрезентація, розвиток комунікаційних навичок).

Дефініцію «самовираження» стосовно дітей п'ятого року життя з урахуванням психологічних особливостей дітей цього вікового періоду розглядаємо як процес реалізації потенціалу дитини, що має переважно індивідуально-особистісний характер і проявляється у самостійних діях під час вибору власної діяльності та способів дій; у готовності отримувати власний досвід без страху помилитися; у виявленні ініціативи та самостійності в отриманні власного досвіду під час досліджень і відкриттів; у презентації власного досвіду тими мовами, які є доступні дитині. Компоненти самовираження дітей п'ятого року життя — взаємодія з оточенням, розуміння себе, вибір діяльності. Формування гармонійної особистості має відбуватися не під впливом дорослих суджень і знань, а завдяки сприянню здатності дитини пізнавати себе, «забратися на власну гору». Це стає можливим тоді, коли створюється відповідне середовище з різноманітними матеріалами, актуальними і доступними для самовираження дитини тими засобами, які характерні й цікаві саме їй, та за умови реалізації можливості дитини обрати ту діяльність, яка цікава їй найбільше, і той об'єкт, який захоплює її і надихає на його споглядання та зображення. Серед зарубіжних освітніх систем, фундаментальними ідеями яких є самовираження дитини в різних активностях і видах діяльності, ефективним та валідованим є Реджіо Емілія-підхід. Він демонструє оптимальні способи взаємодії з дітьми дошкільного віку на засадах конструювання освітнього процесу та створення розвивального середовища для фасилітації проявів самовираження дітей, проте потребує адаптації з урахуванням специфіки української освітньої

системи та культурно-ментальних особливостей нації. Аналіз практики дозволив відстежити наявність квазіпонять у використанні Реджіо Емілія-підходу та його окремих елементів в українських закладах дошкільної освіти. Вбачаємо основне зерно змін у ЗДО України, що сприяє проявам самовираження на основі Реджіо Емілія-підходу, у двох аспектах: 1) наповнення середовища відповідно до інтересів дитини; 2) надання можливості дитині обирати те, чим вона хоче займатися і дати час на ці заняття. Для дієвого упровадження визначених аспектів потрібні час і простір, наповнений для дітей, а не для тих, хто перевіряє.

Підґрунтям оцінювання стану проявів самовираження була обрана методика ECERS-3, що містить показники, які розлого маркують прояви самовираження (підшкали «Мовлення та грамотність», «Види навчально-пізнавальної діяльності», «Взаємодія», «Структурування програми»). Дослідження рівнів проявів самовираження дітей п'ятого року життя проводилось методом спостереження у різних видах діяльності. Важливими індикаторами для дослідження слугували: достатня кількість матеріалів для самовираження, можливість вибору діяльності дітьми, вільне висловлювання думок, урахування інтересів кожної дитини. Для оцінювання рівнів проявів самовираження визначено три критерії (діяльнісний, когнітивний та емоційно-мотиваційний), на основі яких виокремлено три рівні: **активний** рівень проявів самовираження (від лат. *activum* — активність) — дитина самостійно обирає матеріали та діяльності, експериментує, не боїться помилок, активно висловлює думки та емоції; **потенційний** (від лат. *potentia* — сила) — дитина діє за підтримки дорослого, іноді ініціює дії, але часто наслідує інших, потребує авансованого схвалення; **латентний** (від лат. *latentis* — прихований) — дитина пасивна, уникає самостійних рішень, не проявляє ініціативи, має труднощі з вербалізацією почуттів. Визначаючи рівні, брали до уваги логіку активності проявлення дитиною себе у різних видах діяльності: чим вищий рівень самовираження, тим активніша дитина у своїх проявах — вербальному, емоційному, діяльнісному.

Емпіричне дослідження проведено у кілька етапів, передбачало анкетування вихователів, спостереження за дітьми та трансформацію розвивального середовища й охоплювало 41 педагога та 401 дитину п'ятого року життя з 23 закладів дошкільної освіти різних форм власності 9 областей України. Результати анкетування вихователів показали, що 99% з них

декларували знання сутності самовираження, проте лише 23% наблизилися до наукового розуміння цього феномену. Виявлено труднощі у розрізненні автентичного самовираження та маніпулятивної поведінки дітей. Встановлено суттєвий розрив між усвідомленням важливості проявів самовираження та його практичним забезпеченням. Лише 2% вихователів активно працювали над створенням сприятливого середовища через наявність об'єктивних (брак фінансування, велика наповнюваність груп) та суб'єктивних бар'єрів (страх змін, авторитарний стиль спілкування, відсутність підтримки керівництва, професійна інертність).

На основі спостережень за дітьми визначено **58 ключових показників (шкал)** діяльності в різних аспектах освітнього середовища ЗДО: 12 показників загальної діяльності в освітньому середовищі; 10 показників планування діяльності у просторі та взаємодії з іншими; 15 показників взаємодії з матеріалами; 11 показників взаємодії з іншими; 10 показників висловлення своєї думки. Аналіз кореляційних взаємозв'язків виявив, що діти, які не обирають діяльність самостійно, демонструють в'ялу ініціативність, труднощі у взаємодії з однолітками, схильність до наслідування та залежність від схвалення. Відсутність ініціативи супроводжується низькою соціальною активністю та залежністю від дорослих. Натомість, самостійність у виборі діяльності підвищує показники ініціативності та допитливості. Констатувальний етап педагогічного експерименту дозволив зазначити домінування у дітей **латентного** рівня проявів самовираження 46,9%; **потенційний** рівень притаманний 36,4%; **активний** рівень властивий 16,7% дітей.

Серед **педагогічних умов**, що сприяють проявам самовираження дітей п'ятого року життя, виокремлюємо:

- забезпечення відповідного методичного супроводу для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти (проведення семінарів, вебінарів, тренінгів);

- створення розвивального предметно-ігрового середовища (динамічного, варіативного, відповідного віковим особливостям дітей);

- підтримку проявів самовираження дітей під час різноманітних, інноваційних форм організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Методичним інструментом упровадження педагогічних умов сприяння проявам самовираження дітей п'ятого року життя, що сто-

сувалися змін у середовищі групи та методів і прийомів взаємодії з дітьми, стала **авторська програма «Я-АктивациЯ»**. Її зміст орієнтовано на створення атмосфери психологічної безпеки, підтримки дитячої ініціативи та комунікації, забезпечення можливостей вільно висловлюватися, підготовку середовища відповідно до запитів дітей, заохочення постановки ними запитань, підтримку дослідницької поведінки, створення простору для вільного спілкування та уникання придушення ініціатив дітей зайвим контролем. Щодо умов, яка охоплювала методичний супровід вихователів, програма «Я-АктивациЯ» слугувала одним із засобів, спрямованим на підвищення рівня обізнаності вихователів стосовно реалізації умов сприяння проявам самовираження дітей в ЗДО. Програма «Я-АктивациЯ», розроблена на засадах модифікації Реджіо Емілія-підходу у заклади дошкільної освіти України, деталізувала упровадження педагогічних умов та пропагувала три складники, які у співдії сприяли проявам самовираження кожної дитини у групі. Першим складником є обов'язковість проведення проєктувального кола щодня: у Реджіо Емілія-підході це асамблея, у наших умовах це модифікована асамблея з пропонуванням алгоритмом проведення, що сприяє об'єктивації потреби дитини виразити своє Я. Другим складником визначаємо постійні зміни у середовищі на основі завчасних досліджень інтересів дітей, наповнення осередків матеріалами для проявів самовираження у межах досліджуваної теми блоку та, згідно запропонованого планування на щодень, з пропозиціями варіантів наповнення. Третім складником стало висвітлення обов'язкового формату взаємодії з дітьми на основі вибору ними діяльності: два дні на тиждень без занять. У ці дні діти могли обирати із запропонованих активностей ті, що відповідали їхнім інтересам згідно теми дослідження. У інші дні вихователі не прибирали осередки з діяльностями та матеріалами, тому діти мали змогу у вільний час обирати їх за власними вподобаннями.

Методичний супровід вихователів є ключовим чинником успішного упровадження педагогічних умов сприяння проявам самовираження дітей. Проведені семінари, вебінари та тренінги підвищили рівень професійної компетентності педагогів та вмотивували на створення розвивального середовища, спрямованого на прояви самовираження дітей п'ятого року життя.

Перебіг формувального етапу експерименту дозволив зазначити, що створення динамічного, варіативного, такого, що стимулює твор-

чість та ініціативу, надає дітям свободу вибору та простір для самостійної діяльності, розвального середовища сприяє активним проявам самовираження. Практика двох днів без занять підтвердила свою ефективність у розвитку самостійності дітей та їхньої здатності до проявів самовираження. Створені умови, що сприяють самостійному вибору діяльності, дозволяють дітям глибше розуміти власні інтереси та розвивати індивідуальні здібності. Проектувальне коло є ефективним інструментом сприяння проявам самовираження у дітей дошкільного віку, оскільки розвиває навички комунікації, критичного мислення, усвідомленого вибору та розширює можливості для самореалізації у різних видах діяльності.

Дослідження ефективності педагогічних умов сприяння проявам самовираження дітей п'ятого року життя виявило значні позитивні зміни у поведінці, соціальній взаємодії та способах пізнання навколишнього світу. Аналіз даних за методом кутового перетворення Фішера підтвердив статистично значущі зміни за більшістю ключових показників. Найбільш показовими стали зміни у діяльності дітей в освітньому середовищі: значно знизилася пасивність, залежність від зовнішньої оцінки та шаблонності у виконанні завдань. Натомість спостерігався ріст дослідницької поведінки, допитливості, готовності до спільної діяльності та свободи вибору. Діти демонстрували більш усвідомлене планування власної діяльності, активніше висловлювали думки та ставили запитання. Важливим результатом стало покращення взаємодії з матеріалами: знизилася пасивність у виборі, зросла зацікавленість в експериментуванні та аналізуванні. У соціальній сфері відзначено зниження комунікативної пасивності за одночасного зростання ініціативності та комунікативної розкритості. Особливо значущою є **динаміка рівнів самовираження**: якщо на початку дослідження латентний рівень переважав (46,9 %), активний же спостерігався лише у 16,7 % дітей, то після впровадження педагогічних умов констатовано різке зростання активного рівня (до 46,9 %) за одночасного зниження латентного (до 3,7 %). Таким чином, проведений педагогічний експеримент підтвердив ефективність апробованих педагогічних умов сприяння проявам самовираження дітей п'ятого року життя в освітньому середовищі ЗДО.

Висновки. Резюмуючи означене, відзначаємо, що теоретичний аналіз досліджень та освітня практика зумовили висновок про те, що проблема самовираження дітей п'ятого року життя в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти є актуальною. На користь актуальності теми також свідчать законодавчі й нормативні документи в дошкільній освіті. Авторські наукові розвідки дозволяють стверджувати, що за відповідних педагогічних умов сприяння проявам самовираження, діти п'ятого року життя демонструють високі показники рівнів проявів означеної якості. Домінування латентного рівня самовираження у дітей п'ятого року життя, констатоване на початковому етапі педагогічного експерименту, зумовлене низкою чинників, серед яких визначальним є неготовність дорослих (педагогів, батьків) до супроводу проявів цієї якості вихованців. Методичним інструментарієм реалізації педагогічних умов сприяння проявам самовираження у дітей п'ятого року життя стала авторська програма «Я-Активізація», розроблена на засадах модифікації Реджіо Емілія-підходу у заклади дошкільної освіти України, а також низка методичних просвітницьких заходів для педагогів, спрямованих на формування у них переконань стосовно пріоритету вибору дитини; умінь реалізовувати освітню взаємодію з вихованцями в середовищі, створеному для дітей, а не на догоду тим, хто перевіряє. Ефективність апробованих педагогічних умов верифікована даними контрольного етапу педагогічного експерименту, що продемонстрували зменшення кількості дітей в експериментальних закладах, яким притаманний латентний рівень. Натомість, динаміка змінилася у бік збільшення респондентів з активним та потенційним рівнем проявів самовираження. Презентовані положення не вичерпують усіх аспектів проблеми і вказують на необхідність подальшого вивчення засобів, що сприяють проявам самовираження у дітей четвертого року життя, гендерних відмінностей проявів самовираження у дітей дошкільного віку, технологій психолого-педагогічного супроводу проявів самовираження дітей дошкільного віку в умовах сім'ї, підготовки вихователів до створення умов сприяння проявам самовираження дітей в освітньому середовищі ЗДО.

ДЖЕРЕЛА

1. Закон України «Про дошкільну освіту» Документ 3788-IX, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2025, підстава — 4059-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
2. В'юнник В. О. Самовираження дітей п'ятого року життя в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025. 366 с.
3. Гавриш Н. Інтегровані заняття: методика проведення. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.
4. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія. Київ: Стилос, 2000. 336 с.
5. Крутий К. Л., Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія у 2 ч. Київ: Освіта, 2009. Ч. 1. 318 с.
6. Цимбалару А. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. Український Педагогічний журнал, (1), 41–50. 2016. вилучено із <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/150>
7. Хриков Є. М. Педагогічні умови як складова наукових знань. Шлях освіти. 2011. № 2. С. 11–15.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». [Law of Ukraine «On preschool education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>. [in Ukrainian].
2. V'yunnyk, V. O. (2025). Samovyrazhennya ditei p'yatoho roku zhyttya v osvitn'omu seredovyschi zakladiv doshkil'noi osvity [Self-expression of five-year-old children in the educational environment of preschool institutions]. (PhD dissertation). Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
3. Havrysh, N. (2007). Intehrovani zanyattya: metodyka provedennya [Integrated classes: a guide to conducting]. Kyiv: Shkil'nyi svit. [in Ukrainian].
4. Kononko, O. L. (2000). Psykholohichni osnovy osobystisnoho stanovlennya doshkil'nyka (systemnyi pidkhid) [Psychological foundations of preschooler's personal development (a systematic approach)]. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian].
5. Krutii, K. L. (2009). Osvitnii prostir doshkil'noho navchal'noho zakladu [The educational space of a preschool institution]. (Vol. 1). Kyiv: Osvita. [in Ukrainian].
6. Tymbalaru, A. (2016). Osvitnii prostir: sutnist', struktura i mekhanizmy stvorennia [Educational space: essence, structure and mechanisms of creation]. Ukrain's'kyi Pedagogichnyi zhurnal, (1), 41–50. Retrieved from <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/150>. [in Ukrainian].
7. Khrykov, Ye. M. (2011). Pedagogichni umovy yak skladova naukovykh znan' [Pedagogical conditions as a component of scientific knowledge]. Shlyakh osvity, (2), 11–15. [in Ukrainian].

Polovina O., Viunnyk V.

PROMOTING SELF-EXPRESSION IN FIVE-YEAR-OLD CHILDREN BASED ON THE REGGIO EMILIA APPROACH

Abstract. The article highlights the problem of creating optimal conditions for the personal development and self-realization of children, forming in them an active cognitive and creative attitude towards the natural and social environment, developing their ability to successfully navigate the diversity of objects and phenomena, and mastering effective methods of activity and thinking strategies through understanding their own self. It has been established that the problem of self-expression has always attracted the attention of researchers (philosophers, psychologists, cultural studies specialists), but remains relevant because it is provoked by changes in the model of domestic education. The source base of fundamental ideas, conceptual approaches (philosophical, psychological, environmental, activity-based), and basic definitions on the topic of self-expression of five-year-old children (self-expression, educational environment, pedagogical conditions) are highlighted. The concept of "self-expression of five-year-old children" is defined, taking into account the psychological characteristics of children of this age group, as a process of realizing the child's potential, which is predominantly individual and personal in nature and manifests itself in independent actions when choosing one's own activities and methods of action; in the willingness to gain one's own experience without fear of making mistakes; in showing initiative and independence in gaining their own experience during research and discoveries; in presenting their own experience in languages that are accessible to the child. The components of self-expression in five-year-old children are interaction with their environment, understanding themselves, and choosing activities. The Reggio Emilia approach is characterized as a system that promotes self-expression in five-year-old children, and the pedagogical conditions for its implementation in Ukrainian preschool educational institutions are

described. Three criteria (activity, cognition, and emotional motivation) have been identified to assess the levels of self-expression, on the basis of which three levels have been distinguished: active level of self-expression (from Latin *activum* — activity) — the child independently chooses materials and activities, experiments, is not afraid of mistakes, actively expresses thoughts and emotions; potential (from Latin *potentia* — power) — the child acts with the support of an adult, sometimes initiates actions, but often imitates others, needs advance approval; latent (from Latin *latentis* — hidden) — the child is passive, avoids independent decisions, does not show initiative, has difficulty verbalizing feelings. The description and results of the diagnosis of levels, criteria, and indicators of self-expression in five-year-old children at the ascertaining and control stages of the pedagogical experiment are presented. Quantitative and qualitative results of testing pedagogical conditions that promote self-expression in five-year-old children are presented (providing appropriate methodological support for preschool teachers (conducting seminars, webinars, trainings); creation of a developmental subject-game environment (dynamic, varied, appropriate to the age characteristics of children); support for children's self-expression during various innovative forms of organizing the educational process in preschool education institutions). The author's program "I-Activation" has been verified. It is a methodological tool for implementing pedagogical conditions that promote self-expression in five-year-old children, concerning changes in the group environment and methods and techniques for interacting with children. It was developed based on the modification of the Reggio Emilia approach in preschool education institutions in Ukraine. The content of the author's program has been validated in three components, which together contributed to the self-expression of each child in the group: the obligation to conduct a project circle every day; constant changes in the environment based on prior research into children's interests; highlighting the mandatory format of interaction with children based on their choice of activities (two days a week without classes).

Keywords: Self-expression; five-year-old children; educational environment; pedagogical conditions; Reggio Emilia approach; active, potential, latent levels; author's program "I-Activation".

Стаття надійшла до редакції 12.10.2025
Прийнято до друку 27.10.2025